

8 класслан марий литератур дене паша программе

Умылтарен возымаш

«Марий литератур. Тун: школан примерный программаште» палемдыме: «Марий литератур» предмет дене примерный программе кугъжаныш образовательный стандартын федеральный компонентше да моло нормативно-правовой документ-влак негы-зеш возалтыш. Тудо стандартын содержанияжым рашемда, литератур предметын ойыртемыш да содержанияжым, тунемше-шамычын ийготыштым да шинчымаш кукшытышгым шотыш налыш, шочмо сынымутым тунемме виктышым ончыкта». Тиде программым илышыш пурташ темлыме паша полшышаш.

Илыш дене тор кайыше, чыла шотыштат виянше самырык тукумым куштымаште литератур предметым школ курсышто нимогай вес урокат алмаштен ок керт. Лач тиде уроклаште гына туныктышо йочан чонжо дене, тудын моторлык нерген умылымашыж дене, шочмо калыкын моло калык коклаште верже, тудын историй да культуржо нерген сылнымут полшымо дене пашам ышта. А тиде сылнымутшо йочалан изинек палыме шочмо йылмыш дене кылдалтын.

Литератур предметым тунеммаш тун школьного тыгай **шонымаш-влакым (цельым)** шукташ виктаралтын:

- чоншижмашыж дене виянше, шке калыкшым йоратыше, воктенысе калык-влакым пагалыше, кугу России элнам йоратыше да жаплыше айдемым кушташ;
- уш-акыш дене виянше, ум кычалше, ончык эреак каяш тыршыше самырык тукумым ямдылаш;
- сылнымутын произведенийыш ончык ужшб кумылжым умылышо, тудын чонилтмышым лончылен моштышо, илыш дене чак кылдалтмышым шижше тунемшым кушташ;
- сылнымутан текстым сылнын, умылаш лийшын лудаш туныкташ;
- мутмастарын возымо текстшым лончылаш, герой-влакын койыш-шоктышыштан акым пуаш туныкташ, тыгак шке семын сылнымутан текстым возаш туныкташ;
- возышаш материалым радамын чумыраш, иктешлаш, кулешаным ойыраш, турлө источник дене паша ышташ туныкташ;
- сылнымутан произведений гыч сай могыржым ойыраш, чын герой-влакыш койышыштым аклаш да нуныш гай лияш тыршаш кумылым лукташ.

Литератур предмет дене палемдыме шонымашлашке шуаш школыш тун **задачыже-влакым** шуктыман:

- туныктымо программе ФГОС-ын йодмышлан кельштаралтыш;
- туналтыш класслаште тунемме материал деч курылтыш лийшаш огыл;
- чыла йоча ик семынак ситышыш шинчымашым налын кертшаш - тазалык дене йондымылыканат, ешлан кора ойыртегалтыше йоча-влакат;
- ача-аван, школын, туныктышын, школысо моло пашаен-влакышат кулеш наре да келшен толшо йодмашышг лийшаш; тыгодым кажне йочан посна ойыртемыш, воспитаний могырым уто-ситыжым палыман, кулеш корным ончыктен да пашам чын виктарен моштыман;
- урок да урок деч ордыжысо пашам ваш кылдыман да ик корно дене виктарыман;
- туныктышо тонеж ден моло учреждений-влак коклаште чак кыл лийшаш;
- моло йоча деч ойыртегалтыше икшыше-шамычым ужын моштыман - утларак ончык каен кертше да вараш кодыш кертше-влакым шижман; нуныш дене кулешан пашам жапыштыже да кулеш наре ыштыман;
- турлө учашымаш, проект да шымлымаш пашалам шуктен шогыман;

- йоча-влакым, нунын ача-аваштым школ пашаш моштен ушыман;
- тунемше-шамычым школ да воктен кундемласе илыш төрсырым ужаш да тудым уэмдаш, төрлаш ушаш тыршыман;
- изинек ончыкылык пашам ойыраш, илышште кулешан айдеме лияш ямдылыман;
- эреак йоча-влакын тазалыкышт верч тургыжланыман, тудым пенгыдемдаш

тыршыман.

Палемдыме задаче-шамычым шуктымаште шочмо йылмыш да сылнымутан литературын рольышт моткоч кугу. Шукыж годым ыштышаш паша литератур геройын илышыжым лончылымо годымак ышталтеш. Тыгеже, лончылымо произведений-влак шке сылнылыкышт денат, йочам воспитатлен кертше вий шотыштат кугу кукшытан лийшаш улыт.

Литератур курс сылнымутан произведенийым тунемме годым **тыгай пашалашке эртерга:**

- түрлө жанран текстам умылаш тыршен, шонкален лудмаш;
- сылнымутан текстам йўкым чын шынден лудмаш;
- текстым түрлө семын каласкалымаш - турыс, кучыкын, посна шонымашым ойырен луктыш, күлеш верым умылтарен, шкегыч ешарен;
- текст почеш түлө йодышлан вашмутым пуымаш;
- почеламутым але прозо дене возымо текстым ушеш тунеммаш;
- посна геройын койышыжлан але пўтынъ текстлан акым пуымаш;
- пўтынъ текстлан але поена ужашлан планым але план-тезисым ышпымаш;
- произведений але поена герой нерген шонкалымашан сочиненийым возымаш;
- илышыште вашлиялтше але текстысе геройын койыш-шоктышысо пример почеш шкегыч текстым чонымаш;
- кулеш информацийым түрлө источниклаште кычал мумаш да нуным лончылен моштымаш;
- шкет але тўшкан проект пашам ышгтымаш;
- ваш мутланаш, ен ойым колышташ, умылаш тыршаш, күлеш годым ен ойыш пураш, шке шонымашым ўшандарен ойлаш да кулеш годым моштен учашаш туныктымаш.

Туныктымо предметын ойыртемеже

8-ше классыште тунемме предметын ойыртемеже семын «Марий литератур. Тун школлан примерный программыште» палемдыме:

8-ше классыште «мут - образ - искусство» умылымаш литератур персонажын образше нерген налме шинчымаш да түрлө жанран произведенийлаште образым чонымо йөн-влакым лончылымо негызеш виянлаш. Тунемше-шамыч фольклор да сылнымутан произведенийласе персонаж-влакыш койыш-шоктышыштышт калыкле (национальный) сыным муаш, конфликтыште да сюжетыште нунын верыштым палемдаш тунемыт, тыгак персонаж-шамычын түрлө позшыйыштым (идейно-нравственный, геройын да авторын, геройын да шкеныштыш) тангастарат».

Предмет дене ышгтышаш паша

8-ше классыште тунемше-влак текст дене пашам ыштымашт годым утларакше сюжет виянмым да герой-шамычыш койыш-шоктышышгтым эскерат. Нуно, йонылыш лийде, келшыпие да келшыдыме герой-влакым ойырат, действий кузе виян толмым ончыктен

кертгит. Урокыпшто утларак туткышым геройын молан тыге але туге ыштымыжлан ойырыман, умылтгараш тыршыман.

Тиде классыште сылнымутан текстым лончылаш туныктыман. Изирак текст гыч але ужаш гыч туналын, кугурак текст-влакланат планым чоныман. Герой-влакым тушкалымым кулешан пашалан шотлыман. Тыгодым герой-шамычыш мо дене икгай улмыштым палемдыман.

Текстым йылме могырым лончылышаш шке вержым мушаш. Сылнештарыме йон-влакым кычалмаш, ойыртегалтше ойыш палемден каласымаш йоча лексикым вияндаш полшат.

Утларак жапым текстысе ужаш-влакым йукым чын шынден лудмылан ойырыман. Наизусть ойлымо годымат тидыш нерген мондыман огыл.

Лудын лекме деч вара сылнымутан текст айдеме деч вашке ок ойырло. Тидым шотыш налыш, герой дене умбакыже мо лийыш кертме нерген мутланымаш йоча йылмым да фантазийым винила. Садлан тиде йонным моштен кучылтман.

Текст почеш каласкалымаш нерген посна палемдыман. Лудмо текст почеш тўрыс шарнен каласкалыме деч посна (тиде пашам изирак класслаште тунемше-влаклан коден) утларак жапым кучыкымден, ойырен луктын, поена верым умылтгарен, шкегыч ешарен каласкалымашлан ойырыман. Тыгодым йоча кулешыжым ойыркалаш, иктешлаш, шонаш тунемеш.

Шке семын лудаш да лончылаш темлыме произведений-шамычым кызытсе илышыш йодмыж семын эртараш тыршыман. Тыште турлө йонным кучылташ лишеш - туныктышо шке шоналтен ямдылышаш.

Тунемме пашан лектышыже

Личностный лектыш

- шочмо калыкын да тыгак России да тунямбал калык-влакын тувыраштым, илыш-йула ойыртемыштым, чон поянлыкыштым сайын палыппаш; шке калыкым да Шочмэлым йбратьшаш;

- тунеммашын кулешлыкшым сайын умылышаш, умбакыжат шке шинчымашым келгемден да шарен шогышаш; илышышгге шке вержым кычалшаш; могай пашам ыштен кертмыжым палышаш;

- туняужмашыж дене кажне калыкын, еныш шкешотан ул-мыжым умылышаш, кызытсе шанче виянмым да мер илыш кукшы-тым ужын да шижын моштышаш;

- кеч-могай енынат, калыкышат шкешотан улмыжым умылышаш, пагалышаш; тудын туняончалтышыжым, иылмыжым, йулажым жаплышаш; моло ен-влак дене мутланышаш, нунын ой-ыштым умылышаш;

- изирак да кугурак, иктанаш-влак коклаштат, вес калыпшн енге-шамыч коклаштат шкем кулеш семын кучышаш;

- школ да мер илышыште шке кулешлыкшым умылышаш да моло дене төр пашам ыштышаш;

- яндар чонан поро айдеме лийшаш; самырык ен шке ыштыме пашажлан вуйын шогышаш, ойлымо шомакшылан мутым кучышаш;

- кеч-могай паша годымат, тыглай илышыштат чыла денат мутланен моштышаш, ик ойыш шуаш тыршышаш;

- тўняште илышын эн шерге улмыжым умылышаш; йыр пўртўсым аралаш кўлым палышаш;

- ешын, воктенысе лишыл ен-влакын эн кўлешан да шерге улмыштым умылышаш да нуным аралаш кўлым палышаш;

- шочмо, пошкудо да тўнямбал калык-шамычын сылнымут тўняштым тунемме гоч моторлык, патырлык нерген умылышаш.

Метапредметный лектыш

- тунеммашын кўлешлыкшым шке умылышаш, ончылан у задачым шынден кертшаш;

- шонымашке шумо корным шке ужын моштышаш, кулеш гоным шуко корно гыч иктым ойырышаш;

- шонымашке шуашлан ыштыме пашажым шке аклышаш, йонылышыжыш муын моштышаш; кулеш гын, шонымашке вашталтышым пуртен кертшаш;

- туналме пашан чын але чын огыш корно дене каяш тўналме жапшым шижшаш, чынжым ойырышаш да иктепшен моштышаш;

- пашаште тўрлө схеме, символ, модель ден пале-влакым шкалан йөршым ыштен моштышаш але улшыжым кучылт кертшаш;

- умылен лудын моштышаш; туныктышо да иктанаш-шамыч дене пашам ыптен кертшаш; шкетын але грушо дене ыштен кертшаш; учашымашке пурен але тушеч лектын моштышаш; шке шонымашым ушандарен ойлен кертшаш;

- йылме поянлыкым илышыш тўрлө йыжынлаштыже кулеш семыш кучылтшаш; ойлымо да возымо йылмым моштен кучылтшаш;

- кызытсе информационно-коммуникационный технологийым кучылт моштышаш.

Предметный лектыш

- сылнымутан произведенийлаште нөлталме тўн проблеме-влакым ужын да аклен моштышаш;

- литератур произведений да тудым возымо жап кокласе кылым умылышаш, сылнымутышто нөлталме курымашлык да тачысе кечын нравственный негызшым рашемдышаш;

- литератур текстам лончылен моштышаш: род ден жанр ойыртемым, темым, тўн шонымашым, возышын кумылжым шижшаш, герой-влакын койыш-шоктышышгым рашемдышаш, ик але икмьяр произведенийысе герой-влакым танастарен аклышаш;

- произведенийыш сюжет элементшым, чонатмыжым, илымжым, сōрастарыме йōн-шамычым рашемдышаш, идейно-художественный содержанияжым почмаште нунын верыштым палемдышаш;

- сылнымутан произведенийым лончылымаште литературшанче терминологий дене пайдаланен моштышаш;

- литератур полшымо дене шочмо калыкнан илен толмо корныжым, ойыртегалтше койыш-шоктышыжым, көргө чон моторлыкшым, тўвыражым, йылме вий-куатшым, поян вершөржым шижын да ужын моштышаш, тиде поянлыкым вес калыкын уш-акыл да шўм-чон поянлыкышт дене танастарен аклышаш;

- сылнымутан произведений деке шке кумылжым ончыктышаш, нунылан акым пуышаш;

- литератур произведений нерген шке шонымашым каласен моштышаш;

- авторын позицийжым умылышаш да тудын деке шке кумылым ончыктышаш;

- тўрлө жанран произведений-влакым колыштын да лудын умылышаш;

- шочмо йылмын мут поянлыкшым да, текстым кучылтын, произведенийыш содержанияжым каласкален моштышаш, лудмо але колыштво текст почеш йодышлан вашмутым пуышаш, монолог ден диалогым чонышаш;

- тунемме произведений-влакын тематикыпшт да проблематикыштым лончышымаш дене кылдалтше изложений ден сочиненийым, классыште да мӱнтыштӧ возымо творческий пашам ыштышаш;
- литератур произведений-шамычым эстетик могырым аклышаш;
- сылнылыкым ужын да шижын моштышаш.

Тунемме план

Ончылмут. Илышым искусство гоч ончыктымаш. Литератур – сылынмут искусство – **1 шагат.**

С.Чавайн. Илыш да усталык корныжо – 8 шагат.

Лудаш да тунемаш: «**Шылше**» ойлымаш. «**Акпатыр**» драме.

Лит.теорий: образ-характер. Тӱн лит.направлений-влак: романтизм да реализм.

Драме, опер, арий, либретто.

Шке семын лудаш да канашаш: Ш.Осып. «Марий кундем почмылан», «Вурс йӱк»- 1 шагат.

В.Сави. Илыш да усталык корныжо-2шагат.

Лудаш да тунемаш: «**Муро орланге**» («Тӱня мура» ужаш).

Н.Игнатьев. Илыш да усталык корныжо – 3 шагат.

Лудаш да тунемаш: «**Комсомол ӱдыр**» повесть(ужаш-влак)

Лит.теорий: прототип нерген умылымаш.

Дим. Орай. Илыш да усталык корныжо- 4 шагат.

Лудаш да тунемаш: «**Чолга ш ӱдыр**» повесть.

Н.Лекайн. Илыш корныжо да твочествыже – 1 шагат.

Лудаш да тунемаш: «Шонго мичуринец» очерк.

Лит.теорий: очерк, публицистике.

М.Казаков. Поэтын илыш да усталык корныжо – 2 шагат.

Лудаш да тунемаш: «**Онар**» почеламут. «**Лесникын мутшо**» почеламут.

Шке семын лудаш да канашаш М. Казаков «**Поро кече**», «**Келшымаш**»

М.Рыбаков. Илыш да усталык корныжо – 2 шагат.

Лудаш да тунемаш: «**Ачамын йоратыме мурыжо**» повесть.

Осмин Йыван. Илыш да усталык корныжо – 2 шагат.

Лудаш да тунемаш: «**Марий Эл**» почеламут. «**Уна**» поэме.

Г.Алексеев. Писатель нерген ой – 2 шагат.

Лудаш да тунемаш: «**Пӱрт**» ойлымаш. «**Шочмо мландын шокшыжо**» новелле.

Лит.теорий: описаний, повествований. Символ. Новелле.

А.Тимиркаев. Поэт нерген ой – 1 шагат.

Лудаш да тунемаш: «**Тукым кыл**» почеламут.

Лит.теорий:кок слоган стопа (ямб,хорей).Ударениян да ударенийдыме (мужской да женский) рифме-влак.

В.Изилянова. Поэтессе нерген ой – 1 шагат.

Лудаш да тунемаш: «**Мый тышан шочынам**» почеламут.

М.Кудряшов. Писатель нерген ой – 1 шагат.

Лудаш да тунемаш: «**Тулык окна-влак**» ойлымаш.

В.Петухов. Сылнымут мастар нерген ой – 1 шагат.

Лудаш да тунемаш: «**Эре поро лийже**» почеламут.

Роберт Минуллин. Татар поэт нерген ой – 1 шагат.
Лудаш да тунемаш: «**Пошкудын ак – Юмын ак**» почеламут.

Ушеш тунемшаш произведений-влак

В.Излянова. «Мый тышан шочынам»

М.Казаков. «Онар»

Дим.Орай. «Чолга шудыр» (ава нерген ужаш)

Осмин Йыван. «Марий Эл»

В.Петухов. «Эре поро лийже»

А.Тимиркаев. «Тукым кыл»

9 класслан марий литератур дене паша программе Умылтарен возмаш

9 класслан паша программе марий литератур программе (2014 ий) негызеш возалтын. Тыгак федеральный стандарт дене келыштаралт толын.2014 ийысе программын авторжо – В.Т.Михайлов, П.А.Апакаев. Программе кугыжаныш образовательный стандартын федерал компонентше да моло нормативно-правовой документ-влак негызеш возалтын.

Туныктымо предметын характеристикыже

Марий литератур – тиде марий калыкын сылнымут литератур, кугу уш-акыл поянлыкше. Тунемше тудын дене изинекак палыме лиеш. Тудо калыкын илен эртыме корныжым, кызытсе илышыжым, йўлажым, ойгыжым, кумылжым йылмын поянлык гоч почын пуа, лудшо енын илышын умылымашыжым кумданда,чонешыже поро кышам шындара. 9 класслан программым концентрический да хронологический негыз – влакым шотыш налын келыштарыме. Тунемшаш произведений – влакым , идейный содержанияйыштан эртерен, тема – влак йыр чумырымо.Калык ойпого, тўрлў жапыште возымо произведений – влак калыкын илен эртыме корныжым почын пуат. : классыште содержанияйышт да чоналтмышт дене сложныйрак, илыш чыным почын пуымаште кумдарак, келгырак произведений – влак пуалтыт.

Йылме лывыртыме пашат виан толшаш.: классыште тунемше кажне йоча шке шонымашым чаткан, литературно чын почын пуышаш.

Программын цельже: кыдалаш школлам ямдылыме марий литератур программе – туныктымо пашаште тўн документ, тудо йоча-влаклан шочмо йылме нерген могай да мыняр шинчымашым, тудым кучылт моштымо усталыкым пуаш кўлмым палемда. Программе предметын тўрлў ужашыжым тунемме радамым палемда, нунын кокласе кылым класс гыч классыш пенгыдемден толаш йўным ышта.

Задачыже –влак:

1. Произведений - влаклан пуымо умылтарымаш паша радамым палемден, йоча-влаклан келге шинчымашым пуаш.
2. Сылнымутан литератур айдемын эстетический да этический ойыртмжым, чон моторлыкшым почын, у тукумым нравственныйда морально –этически шуараш.
3. Марий калыкын культурыжо дене палдарен, тудын сенымашыжым тўзатен шукемден моштышо тукумым кушташ; тудо шочмо калыкын поро койыш-шоктыш да илыш-йўла ойыртмжым арален кодаш да шке ўмыр-пўрымаштыже умбакыже шуяш ямде лийшаш.

Туныктымын паша лектышыже

- 9 классыште тунемше шинчымашым налме дене пырля, тудым ,моштен, илышыште кучылтшаш. Ий мучаште тунемше мом ыштен моштышаш:
- Произведенийысе герой-влакын типичный сыныштым рашемден кертшаш.
 - Жанр ойыртемым палышаш.
 - Ушеш тунемме текст-влакым сылнын да устан каласкалышаш.
 - Произведенийын идейный содержанияжым, чоналтмыжым, образ радажым, йылме ойыртежым умылтарен сенышаш.
 - Произведений да герой-влак нерген шке шонымыжым ойлен да возен кертшаш.
 - Йодыш-влаклан кумда вашмутым, посна геройлан але герой-влаклан танастарыме сынан характеристикым пуэн моштышаш.
 - Лудмо произведенийлан простой да сложный планым ыштен моштышаш.
 - Шкевужа лудмо произведенийлан, ончымо кинолан, спектакльлан, телепередачылан рецензийым возен кертшаш.
 - Литературно-критический статья-влаклан конспектым да планым ыштен моштышаш.

Лудаш да тунемаш -24 шагат

Шке семын лудаш да канашаш – 2 шагат

Йылме лывыртыме паша- 6 шагат

Тунемме план

Ончылмут. Марий сылнымутан литератур нерген умылымаш. – 1 шагат

Я.Ялкайн. Илыш да усталык корныжо. М.Горький ден Я.Ялкайн кокласе кыл – 5 шагат.

Лудаш да тунемаш : «**Андрей Толкын**» повесть (ужаш-влак)

Лит.теорий: Ойлымаш да повесть. Тема,идей. Биографий да автобиографий.

К.Коршунов. Илыш да усталык корныжо – 6 шагат

Лудаш да тунемаш : «**Аксар ден Юлавий**» драме.

Лит.теорий: драме, трагедий, комедий, нунын икгайлыкышт да ойыртемышт. Произведенийын чоналтмыже, сюжетше.

Ш.с.л.у. Н. Арбан «**Янлык Пасет**»

Н.Ильяков. Илыш да усталык корныжо – 7 шагат

Лудаш да тунемаш : «**Опак Микита**» роман (ужаш-влак). «**Онтон Йыван**» ойлымаш.

Семен Вишневский. Илыш да усталык корныжо – бшагат

Лудаш да тунемаш : «**Пиал**» поэме.

Лит.теорий: лирический герой, литератур герой. Автор-повествовательын образше.

Ш.с.л.у. В.Чалай . «Авамлан серыш».С.Вишневский. «Шум гыч шумыш». М.Джалиль. «Мыйын мурем»

Кызытсе марий литературынын вяянме ойыртеме- 9 шагат

Обзор урок – 1 шагат.

Ю.Рязанцев. Илыш да усталык корныжо – 1 шагат.

Лудаш датунемаш : «**Ава шум**» («Туня умбалне шарлыше балладе»)

М.Илибаева.лыш да усталык корныжо – 3 шагат.

Лудаш да тунемаш : «**Орина кова**» повесть

С.Эсаулова. Поэт нерген ой – 1 шагат.

Лудаш да тунемаш : «**Чодыра**» почеламут.

А.Васильев. Поэт нерген ой – 1 шагат.

Лудаш да тунемаш : «**Мый йол умбалне пенгыдын шогем**» почеламут.

Шке семын лудаш да канашаш: М.Ушакова «**Авамын куэже**»

Арво Валтон. Эстон сылнымут мастар нерген ой – 1 шагат.

Лудаш датунемаш : «**Тиде ик илышетлан мо тыланет кулеш**» почеламут.

Ушеш тунемшаш произведений-влак:

А.Васильев. «**Мый йол умбалне пенгыдын шогем**».

С.Вишневский. «**Пиал**» (ужаш).

Н.Ильяков. «**Опак Микита**» (роман гыч келшыше ужаш).

Ю.Рязанцев. «**Ава шум**».

С.Эсаулова. «**Чодыра**».